

## ***Лідери наукової школи Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (1927 – 1934 рр.)***

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка, м. Полтава  
e-mail: S\_Sevchuk@online.ua

**Анотація.** В статті висвітлено склад провідних науковців Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, що діяв у Харкові як науково-дослідна установа в структурі Народного комісаріату освіти з 1927 до 1934 року під керівництвом академіка С. Рудницького. Використовуючи історико-джерелознавчий та персоніфікований підхід щодо аналізу життєвого шляху носіїв наукової школи Інституту, автор прагнув дати комплексне уявлення про провідних учених наукової школи Українського науково-дослідного інституту географії та картографії. Вивчаючи особові справи співробітників НКО УСРР 1920-х р. та архівні кримінальні справи 1930-х р. висвітлено біографії наукових працівників Інституту на підставі власноруч написаних життєписів.

**Ключові слова:** історія української географії, наукова школа, Український науково-дослідний інститут географії та картографії.

Процес становлення академічної науки в Україні у 1920-30-х рр. характеризується створенням системи науково-дослідних інститутів, розширенням спектру їх досліджень та одночасну дисциплінарну диференціацію вітчизняної науки, що позначилося відокремленням нових наукових напрямків. Разом з тим, з кінця 1920-х рр. в українській національній науці починають формуватися наукові школи. Серед них була школа С. Рудницького – школа землезнання, що сформувалася на базі Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (УНДІГК) і яка продовжувала традиції львівської географічної школи А. Ремана та віденсько-берлінської школи географії Е. Зюсса і А. Пенка.

Серед перших кадрових рішень Народного комісаріату освіти (НКО УСРР) стосовно УНДІГК в архівах збереглися лише окремі документи, що стосуються затвердження штатного складу наукових співробітників, серед яких С. Рудницький, В. Геринович, М. Дмитрієв, М. Процакевич, Г. Величко, В. Баб'як, Т. Скрипник, К. Дубняк. Збереглися також документи, що стосуються оформлення дозволів на в'їзд з-за кордону (переважно з Чехословаччини) в Україну для роботи в Інституті І. Федіва, В. Буцури, П. Ковгана, М. Іваничука, І. Буджигана, В. Меринди та інших.

Станом на квітень 1928 р. серед науковців Українського науково-дослідного інституту географії та картографії за даними УПРНАУКИ УСРР були С. Рудницький – директор, К. Дубняк, М. Дмитрієв, Г. Величко, В. Буцура – наукові співробітники, В. Баб'як, М. Іваничук – асистенти, М. Винницька, Ф. Гаран, Н. Гаврилова, В. Максакова, П. Москаленко – аспіранти, С. Крушельницький, М. Танашевич – стажери, Т. Скрипник – завідувач картографічною майстернею, Р. Кривусева, О. Левицький – добровільні співробітники [1].

У 1928 р. нештатними науковими співробітниками Інституту по відділу описової географії стали О. Левицький та В. Ступницький. У червні 1929 р. штатним співробітником Інституту розпорядженням УПРНАУКИ НКО УСРР було призначено І. Ландо, шляхом його переведення з одеської науково-дослідної кафедри сходознавства [2].

Окремі архівні документи розкривають особливості функціонування внутрішньої структури Інституту. Одним із перших в структурі Інституту було зорганізовано картографічний відділ, а вже з вересня 1928 р. розпочали свою роботу ще чотири відділи: фізичної географії, біогеографії, антропогеографії та описової географії. І хоча відділ описової географії не був передбачений тимчасовим статутом Інституту його було відкрито виходячи з того, що статут передбачав відкриття ще й відділу військової географії, який в тих умовах не вдалося організувати, а також виходячи з того, що на той час описова географія займала чільне місце в географічних дослідженнях та в географічному навчанні, описовою географією виявили бажання займатися цілий ряд науковців Інституту [3]. Очолив відділ описової географії професор К. Дубняк, однак уже в лютому 1929 р. відділ описової географії було закрито. Певним чином стабілізувалася внутрішня структура Інституту згідно постанови УПРНАУКИ від 1929 р. щодо затвердження організаційної побудови Інституту та керівників його секторів, а саме:

1. Сектор математичної географії та картографії (керівник – академік С. Рудницький).
2. Сектор фізичної географії (керівник – професор М. Дмитрієв).
3. Сектор економічної географії та краєзнавства (керівник – професор І. Ландо).
4. Сектор біогеографії (керівник – професор Г. Величко) [4].

Окрім завідувачів відділів штатними науковими співробітниками Українського науково-дослідного інституту географії та картографії працювали В. Буцура, В. Баб'як та М. Іванчук. Позаштатними науковими співробітниками УНДІГК в різний час за період його існування працювали Левицький Олександр Федорович (1891 – 1934? рр.) – доктор історії, професор-географ; Процакевич Мирон Степанович (1896 – 1937 рр.) – біолог, доктор природознавства, геоботанік-професор; Смирнов Олександр Михайлович (1905 – 1969 рр.) – економіко-географ, професор; Ступницький Василь Павлович (1878 – 1945 рр.) – археолог, етнограф, професор-географ; Цукерман Лазар Ілліч (1901 – 1934? рр.) – економіст, професор.

Серед лідерів наукової школи УНДІГК в сучасній історії української географії найбільш повно репрезентовано життєвий шлях та науковий доробок директора Інституту академіка С. Рудницького. Саме тому наше дослідження присвячене висвітленню життєвого шляху завідувачів відділів та штатних наукових співробітників Інституту.

**Величко Григорій Іванович** (1863 – 1932? рр.) – доктор географії, професор, дійсний науковий співробітник, завідувач відділу біогеографії Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, дійсний член НТШ.

Народився Г. Величко 21 жовтня 1863 р. в містечку Миколаєві Жидачівського повіту в Галичині, де закінчив чотири класи початкової школи, а опісля вчився в єдиній на той час українській гімназії у Львові, яку й закінчив у 1883 р., отримавши атестат зрілості.

В 1883 – 1889 н.р. навчався у Львівському університеті. Перші три роки на теологічному факультеті, а потім перевівся на філософський факультет де досить ґрунтовно вивчав українську історію, німецьку мову, а головню географію. Одержавши абсолюторій про закінчення філософського факультету Львівського університету Г. Величко продовжив вивчення географії в 1889 – 1890 рр. у Віденському університеті під керівництвом професорів Е. Зюсса і А. Пенка, в 1890 – 1891 рр. навчався у Паризькому університеті, де отримав свідоцтво про закінчення вищих студій, а вже у 1891 – 1892 рр. продовжив займатися географічними студіями в Петербурзькому університеті під керівництвом професора А. Воейкова, де брав участь в редакційному комітеті Енциклопедичного словника Ефрона і Брокгауза, зокрема розділу з географії слов'янських земель. Г. Величко був автором підготовленого для цього словника статті, у формі географічного нарису, «Галіція».

З 1 вересня 1892 р. до 1906 р. служив по різноманітним освітнім і науковим установах Галичини, аж поки в 1906 р. губернатор граф Потоцький змусив Г. Величка піти з викладацької роботи.

26 лютого 1893 р. Г. Величко захистив докторат з географії на здобуття наукового ступеню доктора філософії на тему «Пластика українсько-польських земель з особливим поглядом на Карпати» під науковим керівництвом професора А. Ремана. До речі, Г. Величко був першим його докторантом. Вже 2 червня 1894 р. склав іспити з історії та географії на викладача цих дисциплін польською, німецькою та українською мовами. Через рік 30 листопада 1895 р. успішно склав іспит з французької мови. Усі названі іспити були складені у Львівському університеті. В цей же час вийшла друком його праця «Політичні і торгівельні взаємини Русі і Візантії в X – XI століттях», а у 1897 р. Г. Величко видав фундаментальний картографічний твір «Народописна карта українсько-руського народу» – першу українську етнічну карту.

12 червня 1899 р. Г. Величка було іменовано дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка у Львові. 7 лютого 1902 р. за рішенням Міністерства освіти Австро-Угорщини здобув титул професора. В цей же рік ним була завершена праця «Географія України-Руси».

В 1906 р. професор Г. Величко переїздить до Львова і починає займатися городництвом, городнім насінництвом і культурою кормових рослин. Він мав земельні ділянки для роботи у цій сфері спочатку у Скнилові неподалік Милатичів під Львовом, а опісля в Плетеничах Перемишлянського повіту і Криничях Дрогобицького повіту.

Упродовж 1909 – 1916 рр. Г. Величко був секретарем, а згодом і організатором українського рільничого товариства «Сільський господар» у Львові, редактором журналу «Господарська часопись», брав активну участь в секції городництва та садівництва товариства «Сільський господар» як секретар, а пізніше як її голова.

У 1911 р. відвідував США з метою вивчення досвіду організації сільського господарства, зокрема городництва в місцевих фермерських господарствах. В 1913 р. відвідував Німеччину де вивчав насінневу справу у Ерфурті, Кведлінбургу і Магдебурзі.

В 1916 р. його було іменовано референтом садівництва і городництва при королівському намісництві у Львові, а з розпадом Австро-Угорщини Г. Величко знову повертається до практичної роботи у сфері городництва й насінництва, власне чим і займався аж до 1925 р.

З приходом до влади в Галичині поляків Г. Величко мав цілий ряд перевірок з боку нових властей, був два рази заарештований і навіть сидів у в'язниці, як майже всі свідомі галичани. Враховуючи також той факт, що старша донька вийшла заміж за працівника радянського посольства у Берліні і Г. Величко жив там певний час, назад до Польщі йому повернутися не вдалося і він змушений був нелегально у березні 1926 р. переїхати до УСРР.

По приїзду в Україну Г. Величко жив спочатку два місяці в Києві, де викладав географію України на робфаці Київського інституту народного господарства. В червні 1926 р. Наркомат освіти призначив Г. Величка на посаду професора городництва Агротехнікуму в Умані.

З 1 жовтня 1927 р. професор Г. Величко – дійсний науковий співробітник, завідувач відділу біогеографії Українського науково-дослідного інституту географії та картографії у Харкові.

Дата смерті Г. Величка на сьогодні однозначно не відома. Як вдалося встановити професору О. Шаблю (в 2012 р. у світ вийшла книга з серії «Постаті вітчизняного землезнання», присвячена Г. Величку) дата смерті Г. Величка можлива від 1 жовтня 1932 р. (коли про це повідомляла львівська газета «Діло») до 1947 р. (за свідченням І. Сенатовича) [5; с. 324]. Проте, на думку професора О. Шаблія, найвірогідніше, що Г. Величко в 1932 р. виїхав з України до Москви, де помер у 1935 р.

**Дубняк Кость Володимирович** (1890 – 1948 рр.) – професор, дійсний науковий співробітник, заступник директора, завідувач відділу описової географії Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, дійсний член Українського комітету краєзнавства.

Народився К. Дубняк 15 травня 1890 р. у місті Миргород на Полтавщині, де й здобув середню освіту. Навчання продовжував у Полтавській духовній семінарії, Лазаревському інституті східних мов (Москва), Московському комерційному інституті. Ще під час навчання у Полтавській духовній семінарії (1904 – 1908) двічі звільнявся з семінарії за участь у страйках проти царського режиму.

У 1914 році К. Дубняк закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Харківського університету та здобув фах географа. Відразу після закінчення університету майбутній професор повернувся на Полтавщину, де викладав географію в середніх школах Миргорода та Кобеляк. Саме тут в Кобеляках у 1917 р. була видана його перша праця «Російсько-український словник термінів природознавства та географії».

Почав працювати з 1.02.1915 р. спочатку як учитель географії і природознавства в середніх школах в такій послідовності: 1) Земська хлоп'яча гімназія в м. Миргороді (1.02.1915 – 1.09.1915 рр.); 2) Реальна школа в с. Благодарному на Ставропольщині (1.09.1915 – 1.01.1917 рр.); 3) Комерційна школа в м. Кобеляки на Полтавщині (1.01.1917 – 1.08.1918 рр.); 4) Гімназія імені Котляревського та інші гімназії, а потім трудшколи у м. Полтаві (1.08.1918 – 1.09.1922 рр.). Потім з 1920 р. почав викладати економічну географію в вищих школах Полтави (1920 – 1924 рр.).

Після революції 1917 р. брав участь в організації Кобеляцької спілки учителів і був членом її правління, потім в Полтаві (1919 – 1922 рр.) був членом правління профспілки учителів м. Полтави. Під час перебування в м. Полтава (1919 – 1922 рр.) був консультантом Губосвіти і брав безпосередню участь в роботі по організації трудшкіл і профшкіл на Полтавщині. Був палким прихильником українізації, в 1917 – 1919 рр. читав лекції з географії України на повітових курсах для учителів Полтавщини.

Ще у 1918 році Кость Дубняк переїздить до Полтави й починає викладати економічну географію в кооперативному та сільськогосподарському технікумах. З 1919 по 1924 роки К. Дубняк – професор Полтавського інституту народної освіти. Серед основних курсів, які викладав учений були економічна географія, землезнавство і географія України. Одночасно К. Дубняк завідував редакційним відділом Полтавського державного видавництва, а також очолював Бібліографічну комісію сільськогосподарського наукового комітету при НКЗС Раднаркому УСРР.

У 1922 році в структурі Сільськогосподарського Наукового Комітету України було утворено Бібліографічне бюро, яке очолив К. Дубняк. Бюро проводило досить значну роботу зі створення бібліографічного довідника діячів сільськогосподарської науки в Україні. До складу бюро входили також П. Тутковський, Г. Кох, О. Яната, А. Носов та інші. Результати роботи Бюро у вигляді ряду бібліографічних збірників підготовлених, під керівництвом та за редагуванням К. Дубняка, були репрезентовані під час Всеросійської сільськогосподарської виставки, яка проходила у серпні 1923 року в Москві. Протягом 1923 року Бюро підготувало також повну бібліографію наукових праць академіка П. Тутковського.

У 1924 році К. Дубняк розпочав роботу над створенням національної «краєзнавчої» галузевої бібліографії. У тому ж році його було запрошено до Києва, де він викладав економічну географію в Інституті народного господарства. Але вже на початку 1925 р. він переїздить до Харкова. Починає працювати на посаді професора Харківського інституту народної освіти, де він незмінно викладав курси економічної географії та краєзнавства. З 1925 року він постійний член Українського комітету краєзнавства, а з 1927 року як професор ХІНО став дійсним науковим співробітником УНДІГК. Певний час професор Кость Дубняк працював на посаді заступника директора Інституту, був активним членом Українського комітету краєзнавства. На цей час припадає активна робота вченого у розробленні теоретичних і прикладних проблем української економічної географії та географічної освіти.

В літературі, де зустрічаються досить обмежені біографічні відомості про професора К. Дубняка, стверджується, що у 1934 році Інститут географії та картографії було закрито, а більшість його науковців, у тому числі й професор К. Дубняк були безпідставно репресовані. До цього часу не відомими залишалися місце та точна дата завершення життєвого шляху професора К. Дубняка.

Проте, як стало відомо з архівної кримінальної справи К. Дубняка, ще у 1933 р. відчуваючи сильний інтерес з боку ГПУ до працівників УНДІГК йому вдалося уникнути карального апарату радянського

режиму. Так само, на певний час вдалося врятувати себе від репресій В. Гериновичу, М. Іваничуку і, можливо, Г. Величку які виїхали до Москви. К. Дубняк виїздить до Сталінграду, де він працював в місцевому педагогічному інституті на посаді професора кафедри географії разом з українськими професорами А. Синявським (з Києва) та М. Самбікіним (з Полтави).

Певний час К. Дубняк працював на викладацькій роботі урізних середніх та вищих навчальних закладах Росії. Останнім його місцем роботи у Росії була посада завідувача кафедри географії у Дагестанському педагогічному інституті. Під час війни професор К. Дубняк повернувся до Харкова, де брав активну участь в діяльності харківської Просвіти, науковому й культурному житті міста. На момент арешту в лютому 1945 році він був заступником директора харківських гідрометеорологічних професійних курсів. За активну роботу в українських організаціях під час нацистської окупації вченого було засуджено в червні 1945 року до двадцяти років каторжних робіт з обмеженням прав на п'ять років та конфіскацією майна. Проте, матеріали архівної справи показують, що професор Кость Володимирович Дубняк у віці 58 років помер 3 серпня 1948 року в місцях позбавлення волі [6]. До сьогодні К. Дубняк залишається не реабілітованим.

**Дмитрієв Микола Ізмаїлович** (1886 – 1957 рр.) – доктор географії, професор, дійсний науковий співробітник, завідувач відділу фізичної географії Українського науково-дослідного інституту географії та картографії.

Народився 27 березня 1886 р. в селі Анніно на Сумщині. Одержавши вдома початкову освіту, продовжив навчання у Харківській другій гімназії, де навчався до 6 класу, а потім перевівся до Охтирської гімназії, яку й закінчив у 1906 р. В тому ж році вступив на математичний відділ фізико-математичного факультету Харківського університету, однак уже через рік перевівся на природничий відділ того самого факультету, який і закінчив у 1912 р. Навчаючись ще на другому курсі університету, зацікавлений географічними науками здійснив навколосвітню подорож, під час якої відвідав Західну Європу, Північну Америку, Гавайські острови, Японію, Сибір. Відвідуючи міста Західної Європи та Північної Америки докладно знайомився з роботою природознавчих музеїв та ботанічних садів, на Гавайських островах мав можливість познайомитися з особливостями вулканічної діяльності. Після закінчення Харківського університету в 1912 р. здійснив іншу мандрівку, яка тривала з 1913 по 1914 рр., під час якої відвідав Австралію, Нову Зеландію, Японію та Китай, де мав можливість ознайомитися з географією та геологією цих країн. Повертаючись до Європи М. Дмитрієв мав можливість познайомитися з життям диких людей Архіпелагу Бісмарка і Нової Гвінеї. Повернувшись до Харкова М. Дмитрієв вступив на педагогічні курси при Харківському університеті, по закінченню яких зайняв посаду викладача географії в одній з жіночих гімназій Харкова. В 1915 – 1916 рр. був асистентом з ботаніки в Харківському медичному Інституті. В 1916 р. М. Дмитрієв був запрошений до Харківського університету для підготовки професорського звання по кафедрі географії. Відтоді М. Дмитрієв почав досить серйозно займатися проблемами геоморфології України, кожного літа робив екскурсії по західній частині Харківської губернії, де займався дослідженням льодовикових відкладів. В 1919 р. М. Дмитрієв склав магістерський іспит і прочитав потрібні лекції, після чого, на основі подання ради фізико-математичного факультету, був затверджений Ученою радою Харківського університету на посаду приват-доцента по кафедрі географії. Після перетворення Харківського університету в Академію теоретичних знань, а потім в Інститут народної освіти, був професором і займав в той же час посаду асистента по кафедрі географії. Після того як було заборонено займати ці дві посади разом, залишився тільки асистентом. У 1919 – 1920 рр. М. Дмитрієв був викладачем на Харківських 51-х піхотних курсах командного складу.

З 1923 р. М. Дмитрієв – науковий співробітник кафедри географії й антропології Харківського інституту народної освіти. В 1924 р. через тяжку хворобу М. Дмитрієв змушений був залишити як посаду асистента так і наукового співробітника кафедри в ХІНО. З жовтня 1926 р. знову повернувся до роботи і був науковим співробітником кафедри географії і антропології до березня 1927 р., а потім затверджений на посаду дійсного члена тієї ж кафедри.

З жовтня 1927 р. М. Дмитрієв призначений на посаду дійсного наукового співробітника УНДІГК, де незмінно очолював роботу відділу фізичної географії.

Упродовж 1930 – 1941 рр. М. Дмитрієв працював як сумісник, а з 1934 р. вже як штатний науковий співробітник у Науково-дослідному інституті геології, а у період з 1943 по 1948 рр. керував тут відділом геоморфології. У 1938 р. М. Дмитрієву за вагомих внесок у вивчення геоморфології та четвертинної геології України було присвоєно науковий ступінь доктора географічних наук. Починаючи з 1945 р. М. Дмитрієв працював на посаді професора, завідувача кафедри регіональної фізичної географії Харківського університету. Автор понад 50 наукових праць з проблем фізичної географії та геоморфології України. Помер професор Микола Дмитрієв 8 листопада 1957 р. в Харкові.

**Геринович Володимир Олександрович** (1883 – 1949 рр.) – доктор географії, професор, дійсний науковий співробітник, завідувач відділу антропогеографії Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, ректор Кам'янець-Подільського ІНО, дійсний член НТШ, дійсний член Українського комітету краєзнавства.

Народився Володимир Геринович 22 листопада 1883 р. в передмісті м. Сокаль у Галичині на території Австро-Угорської імперії в родині малоземельних селян. Після закінчення народної школи в

Сокалі вступив до гімназії у Львові. Його старші сестри працювали вдома і власними силами готувалися до отримання учительського звання. У зв'язку з смертю батька, земельна ділянка і будинок родини Ґериновичів у Сокалі була відібрана банком за борги, а тому мати змушена була переїхати до Львова, де сестри склали іспити й отримали посади учителів в Західній Галичині. На їх плечі лягло утримання матері і освіта В. Ґериновича. За приналежність до таємного гуртка його відрахували із Львівської гімназії і гімназійне навчання довелося закінчувати в Перемишлі.

Навчаючись в гімназіях В. Ґеринович брав активну участь у громадській роботі (гуртки, лекції по селах, відкриття читалень), а в 1902 р. брав участь у відомих аграрних страйках на Поділлі. Після складання іспиту зрілості в 1903 р. В. Ґеринович вступив на філософський факультет університету у Львові, який і закінчив у 1907 р. Університетські студії проводив також частково у Кракові і Відні. За часи свого університетського навчання брав активну участь в працях семінарів, екскурсіях, писав рецензії до Записок Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, науково-популярні статті і розвідки і т.д. Детально вивчив у ході наукових екскурсій Австрію і Угорщину, а пішки обійшов територію усїєї Галичини. Мав низку наукових екскурсій з професором С. Рудницьким.

В 1908 р. В. Ґеринович склав іспит на отримання звання учителя гімназій і реальних шкіл, а після цього у 1911 р. захистив у Львівському університеті докторську дисертацію у професорів Е. Ромера, Е. Дуніковського, Б. Дембінського та К. Твердовського і отримав наукову ступінь доктора географії і історії. За результативну працю у сфері землезнання Наукове товариство імені Т. Шевченка іменувало В. Ґериновича членом фізіографічної комісії. В цей час виходять друком перші наукові праці В. Ґериновича, він готувався до отримання звання приват-доцента. Проте змушений був прийняти посаду гімназійного учителя (ще як студент університету), а опісля професора семінарії у Самборі, оскільки на його плечі лягло утримання матері і сестри, яка попала в опалу до польського режиму за похвалу вчинку Січинського, який убив галицького губернатора Потоцького. На посаді учителя не залишав наукової праці. В цей час мав наукові екскурсії в Австрії, Італії, Угорщині і Галичині.

Перша світова війна перервала наукову та педагогічну працю В. Ґериновича, який був мобілізований до війська і чотири роки воював спершу на російському, а згодом на італійському фронтах в чині звичайного солдата і старшини. На італійському фронті як знавець карстових явищ В. Ґеринович був покликаний до керівництва групою дослідників карстових печер. В 1917 р. його було звільнено з війська, але залишено на посаді урядовця в тилу, де він і перебував до травня 1919 р.

На початку 1919 р. був призначений на посаду референта народної освіти, а вже у липні 1919 р. як політемігрант переїздить на Придніпрянську Україну в Кам'янець. Український державний університет в Кам'янці обирає В. Ґериновича на посаду приват-доцента по кафедрі географії.

В Кам'янецькому університеті В. Ґеринович читав самостійні курси: «Географія України», «Географія Спільки РСР», «Географія всесвітня», «Етнографія», «Антропогеографія», «Економічна географія». Тексти його лекцій були видрукувані у видавництві університету і використовувалися студентами як підручники. В 1922 р. він був обраний секретарем факультетів профосвіти і соцвиху, а опісля деканом одного і другого факультетів. На початку 1923 р. В. Ґериновича було переведено з розряду доцента на посаду професора географії, а вже 28.07.1923 р. НКО призначив В. Ґериновича ректором Інституту.

Наукову діяльність В. Ґеринович розпочав ще за університетських часів під керівництвом львівських професорів М. Грушевського, А. Ремана, Е. Ромера, С. Рудницького і продовжував навіть в часи війни, коли збирав географічний матеріал на різних фронтах. Його наукові праці були друковані в виданнях НТШ у Львові, в газетах і журналах у Галичині, в радянських журналах, збірниках України і Української академії наук. Найбільше уваги вчений присвятив проблемам географії та історії Східної Європи. Також брав активну участь в громадському житті Поділля, з 1919 р. співпрацював з газетами «Червоний шлях», «Червона правда», «Червоний кордон», читав лекції на учительських курсах, підшефних районах, робітничих клубах, військових частинах і т.д. В. Ґеринович був уповноваженим Українського краєзнавчого комітету, заступником голови окружного краєзнавчого комітету, членом окружного виконавчого комітету, ректором робітничого університету і першим його організатором, членом Окрплану і інших організацій. Брав участь у з'їздах другої і третьої Всеукраїнських педконференцій, першій губконференції в Харкові, З'їзді Педагогічного товариства у Львові, краєзнавчих конференціях.

У жовтні 1928 р. на запрошення С. Рудницького В. Ґеринович переїздить до Харкова, де його обирають на посаду дійсного наукового співробітника УНДІГК, деякий час В. Ґеринович очолює відділ антропогеографії.

Однак у силу ряду суб'єктивних обставин змушений був у березні 1929 р. залишити УНДІГК та повернутися до роботи в Кам'янець-Подільський інститут народної освіти. В червні 1932 р. В. Ґеринович, передчуваючи всезростаючий інтерес з боку ГПУ до дійсних і колишніх співробітників УНДІГК, а також рятуючись від голодної смерті в Україні, переїздить до Москви, де працює на посаді професора, завідувача кафедри гірничої економіки, однак вже в грудні того самого року був заарештований.

Рішенням Трійки при колегії ГПУ УСРР від 10.11.1933 В. Ґеринович був засуджений до 10 років виправно-трудова таборів. В сталінських таборах перебував до 1944 р. Після звільнення деякий час

працював Вологодському педагогічному інституті, а вже в 1946 р. повернувся до Львова де працював на посаді професора, завідувача кафедри економічної географії Львівського інституту радянської торгівлі [7; с.55].

Помер професор Володимир Ґеринович 16 липня 1949 р, а посмертно реабілітований був лише в 1989 р.

**Ландо Ісак Ілліч** (1904 – 2005 рр.) – кандидат географічних наук, професор, дійсний науковий співробітник, заступник директора, завідувач відділу економічної географії та країнознавства Українського науково-дослідного інституту географії та картографії.

Народився Ісак Ландо 8 березня 1904 р. в Одесі. Батько був службовцем, мати – займалася веденням домашнього господарства. Навчався в Ризькій народній школі, потім – в училищі Товариства розподілу реальної освіти. Під час війни у 1914 р. родина переїхала до Петербургу, де І. Ландо продовжував свою освіту – у 1920 р. вступив до ремісничого училища «Труд».

Після повернення в 1921 р. до Одеси вступив до Одеського технікуму народного господарства. Протягом 1922 р. був направлений на роботу в Донбас де працював продінспектором, а коли в 1923 р. повернувся до Одеси то працював у ремонтно-будівельних майстернях на посаді слюсаря.

Восени 1923 р. І. Ландо вступив до Одеського інституту народного господарства і протягом першого року сполучав навчання з роботою в майстернях. Був членом Політосвітколегії Свердловського райкому міста Одеси. У 1925 р. вступив до КП(б) України, а в 1926 р. закінчив Одеський інститут народного господарства й розпочав тут свій аспірантський стаж при кафедрі економічної географії та світового господарства. З 1929 р. І. Ландо став науковим співробітником цієї кафедри, а ще з 1928 року почав викладати економічну географію.

В 1929 р. І. Ландо захистив дисертацію на тему «Економічна географія Туреччини». У зв'язку зі спеціалізацією кафедри, пов'язаної з вивченням країн Близького Сходу, він займався розробкою питань з економічної географії Туреччини. В тому ж році був направлений на роботу науковим співробітником та заступником директора в УНДІГК. Крім того за сумісництвом викладав економічну географію в Харківському фінансово-економічному інституті.

Після арешту С. Рудницького у березні 1933 р. І. Ландо став виконувати обов'язки директора УНДІГК. Наприкінці 1933 р. – призначений директором Інституту.

Коли у 1934 р. УНДІГК припинив своє існування, як окрема наукова установа, його на чолі з І. Ландо формально було передано спочатку до складу Харківського університету, де він працював на посаді професора кафедри економічної географії, а в кінці 1934 р. Інститут географії та картографії переводять до складу Київського державного університету. І. Ландо був директором Інституту і професором кафедри економічної географії Київського держуніверситету до кінця 1936 р.

У 1936 р. І. Ландо переїхав до Москви, де працював на посаді старшого наукового співробітника Інституту географії Академії наук СРСР і одночасно – старшого консультанта Держплану Росії. Працюючи в Держплані Росії, писав поквартальні огляди ходу виконання народно-господарських планів, які в обмеженій кількості видавалися для керівництва країни.

В 1941 р. Інститут був евакуйований, а І. Ландо був направлений на роботу в Таджикицьку філію Академії наук СРСР у м. Сталінабад (Душанбе) де працював начальником відділу культури Держплану республіки. За час своєї наукової діяльності виконав ряд засекречених робіт, призначених для службового користування.

Після війни в 1946 – 1949 рр. І. Ландо працював на посаді професора та завідувача кафедри географії Мордовського педагогічного інституту. З серпня 1949 став працювати доцентом (у зв'язку з перезатвердженням ВАК) кафедри географії Пензенського педагогічного інституту, де упродовж 1963 – 1971 рр. очолював кафедру економічної географії. У період роботи доцентом кафедри економічної географії Пензенського педінституту і її завідувачем наукова робота І. Ландо була пов'язана з економічною географією Пензенської області, історико-географічними аспектами розвитку промисловості в регіоні. У 1988 р. була видана економіко-географічна монографія І. Ландо краєзнавчого характеру – «Пенза».

В 1974 р. у віці 70 років в І. Ландо залишив викладацьку роботу, присвятивши себе поетичній діяльності. За своє життя І. Ландо написав близько 8 тисяч віршів, але видав усього три збірки – «Біля географічної карти», «Пензенський край» та «Обличчя сміється любові».

Помер І. Ландо у Пензі в грудні 2005 р. на 102 (!) році життя і поніс у вічність пам'ять про УНДІГК, про його співробітників та аспірантів, оскільки був останній з тих хто особисто знав і співпрацював з ними. Постає питання: чому ніхто з дослідників історії української географії не мав з ним інтерв'ю стосовно роботи УНДІГК?

Нам не відомо, але можливо, що Ісак Ландо залишив по собі епістолярну спадщину, спогади, котрі могли б відкрити нову сторінку в історії української географічної науки.

**Буцура Василь Васильович** (1900 – 1934? рр.) – географ, доктор природознавства, професор, дійсний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту географії та картографії.

Народився В. Буцура в 1900 р. у селі Іванківцях на Буковині в родині селян. В 1905 р. у цьому ж селі вступив до народної школи й навчався у ній до 1907 р., коли перейшов продовжувати навчання до Чернівців. Спочатку навчався у Чернівецькій народній школі, а у 1910 р. вступив до гімназії, яку й

закінчив у 1918 р. На початку 1918 р. згідно з постановою Центрального комітету Буковини разом з іншими студентами перейшов кордон і вступив до Української Галицької Армії. У зв'язку з тим, що В. Буцура був нездібний до військової служби його було направлено на канцелярську роботу в Коломию, де він і працював до квітня 1919 р.

У 1919 р. В. Буцура повернувся до Буковини і вступив на природничий відділ філософського факультету Чернівецького університету, на якому навчався до 1921 р., аж поки не був заарештований румунською владою й виключений з університету. У березні 1922 р. в силу постійних утисків та переслідувань В. Буцура змушений був утікати з Буковини і вже тоді мав намір переїхати до України. Проте на початку червня 1922 р йому вдалося, через Галичину, дістатися до Чехословаччини. У Празі В. Буцура записався на природничий факультет університету, водночас відвідував лекції з географії професора С. Рудницького в Українському вільному університеті. В 1927 р. В. Буцура отримав вищу освіту, закінчивши навчання у Празькому університеті.

Ще в 1924 р. В. Буцура подав до посольства СРСР в Празі прохання на отримання радянського громадянства та дозволу на переїзд до УСРР. Удруге він подав таку заяву в 1926 р., однак на момент закінчення університету в 1927 р. так і не отримав позитивної відповіді від посольства, а враховуючи його скрутне матеріальне становище, В. Буцура змушений був їхати до Відня з метою пошуку роботи. В липні 1927 р. його заарештували у Відні як учасника демонстрації і змусили протягом однієї доби залишити Австрію. У результаті чого він повернувся назад до Праги і в грудні 1927 р. на підставі клопотання професора С. Рудницького все ж таки отримав дозвіл на в'їзд до УСРР.

До Харкова В. Буцура приїхав 10 січня 1928 р. і був прийнятий на посаду асистента УНДІГК. З 1 березня того ж року його було переведено на посаду наукового співробітника Інституту по відділу фізичної географії. На цій посаді він і працював до дня арешту.

Протягом 1928 – 1930 рр. також працював як сумісник-викладач в Харківському інституті народної освіти: з 1930 р. – доцентом, а з 1931 р. і до дня арешту – професором географічного факультету ХІНО. Крім того з 1931 р. і до дня арешту працював за сумісництвом як науковий співробітник Українського науково-дослідного геологічного інституту, а з 1932 р. – старшого геолога в Діпроводі.

Заарештований В. Буцура був за класично сфабрикованою ГПУ справою щодо його приналежності до Української військової організації. Своєї провини на численних допитах не визнав. Рішенням «особливої трійки» при колегії ГПУ УСРР від 23 вересня 1933 р. В. Буцуру було визнано винним за статтею 54/4 КК УСРР («надання допомоги міжнародній буржуазії») і вислано до Казахстану терміном на три роки. Подальша доля вченого невідома. Збереглися свідчення професора М. Іваничука, про те, що в 1937 р. В. Буцура був у радянських таборачах на Уралі. Можливо, це було лише його припущення. Реабілітований Василь Буцура був у 1989 році.

**Баб'як Василь Васильович** (1895 – 1937 рр.) – географ, доктор природознавства, доцент, дійсний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту географії та картографії.

Народився В. Баб'як у 1895 р. в с. Дусанів Перемишлянського повіту в Галичині у хліборобській родині. Навчався в гімназії у Рогатині, а згодом у Відні. Батько мав близько 20 десятин землі, а в родині було п'ятеро синів та дві доньки. Брати В. Баб'яка: Франко був суддею з аграрних питань у Самборі, Людвіг – селянин-бідняк, Остап – адвокат у Таночі та Юліан – великий землевласник, мав у середині 30-х рр. у с. Дусанів близько 40 десятин землі. Сестра Євгенія – в 1922 р. переїхала з Америки й мешкала в УСРР на станції Панська. Інша сестра навчалася в учительській семінарії, а згодом вийшла заміж на начальника вокзалу станції Рогатин.

У 1915 р. В. Баб'як закінчив школу офіцерів у м. Дубіні, військову школу телеграфістів-радистів у Перемишлянах і школу старшин у німецькому таборі. З 1915 по 1918 рр. служив в корпусі Січових стрільців, а згодом в Українській Галицькій Армії. Після розгрому армії був у таборі інтернованих у Юзефово. Наприкінці 1921 р. йому запропонували вступити в Українську військову організацію, що формувалася саме тоді з командного числа Української Галицької Армії. Як свідчив сам В. Баб'як на допитах у ГПУ вступати до організації він відмовився.

У 1927 р. закінчив природничий факультет Празького університету і приїхав до Харкова, де розпочав роботу в УНДІГК науковим співробітником по відділу антропогеографії (економічної географії). Як сумісник працював на посаді доцента географії Харківського інституту народної освіти.

Заарештований В. Баб'як був за сфабрикованою справою щодо його приналежності до Української військової організації. У процесі слідства неодноразово звертався із заявами про те, що свідчення були ним надані в процесі фізичних знущань.

Рішенням «особливої трійки» при колегії ГПУ УСРР від 23 вересня 1933 р., звинувативши В. Баб'яка в тому, що нібито «будучи офіцером Української галицької армії він був завербований в контрреволюційну організацію УВО і в 1927 р. закинтий в УСРР, де проводив активну контрреволюційну діяльність, спрямовану на повалення радянської влади і встановлення буржуазної «Української демократичної республіки» В. Баб'яка було визнано винним за статтею 54, пункти 4 і 11 КК УСРР («надання допомоги міжнародній буржуазії та участь у контрреволюційній організації») і ув'язнено в табір строком на 5 років. Подальша доля вченого тривалий час була невідома. За свідченням професора М. Іваничука станом на 1937 р. В. Баб'як перебував у Туркестані, але ця інформація була не достовірною. Як стало відомо з матеріалів його кримінальної справи Василь Баб'як

був розстріляний в урочищі Сандармох, в Карелії 3 листопада 1937 р. разом зі своїм учителем і колегою С. Рудницьким.

Реабілітований Василь Баб'як був спочатку в 1989 р. прокуратурою Архангельської області, а у 1992 році – і прокуратурою Харківської області.

**Іваничук Михайло Миколайович** (1894 – 1937 рр.) – географ, доктор природознавства, професор, дійсний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, дійсний член НТШ

Народився М. Іваничук 9 листопада 1894 р. в с. Пилипи поблизу Коломиї в Галичині. Батьки були бідними селянами. В 1913 р. закінчив гімназію в Коломиї, а оскільки в батьків не було засобів для подальшого навчання, йому допомогла проста сільська вчителька Ю. Шуберт і в 1913 р. М. Іваничук став студентом природничого відділу філософського факультету Львівського університету.

З 1914 по жовтень 1918 рр. знаходився у діючій армії в рядах австро-угорського війська – в I полку Українських січових стрільців. У 1915 р. маючи звання прапорщика, М. Іваничук був призначений на посаду помічника інтенданта полку.

У 1918 р. М. Іваничук прибув на територію України спільно з німецько-австрійськими військами і приймав участь у боротьбі з червоною армією. В 1918 р. полк був відправлений знову до Австрії на територію Буковини. Там у м. Чернівці М. Іваничук застав революцію в Австрії.

В 1919 р. він перебував в рядах армії Петрушевича на території України в чині лейтенанта. Однак уже в березні 1920 р. М. Іваничук потрапив у полон до поляків й був відправлений у табір для полонених у Фрідріхівку поблизу Підволочиська, згодом переправлений у Дубно, далі у Львів і в кінцевому результаті в табір для полонених у Тухалі поблизу Данціга. З полону разом з товаришами втік до Німеччини, а звідти перебрався до Чехословаччини у табір Галицької Армії.

Оселився М. Іваничук в містечку Солове на Прикарпатській Русі, де отримав посаду народного учителя. В 1921 р. вступив до Празького університету і в 1925 р. закінчив природничий факультет за спеціальністю «географ-геолог».

Перебуваючи на навчанні у Празькому університеті, М. Іваничук потрапив в середовище українських емігрантів-патріотів, вступив до організації «Українська академічна громада», виключну роль в якій мав професор С. Рудницький, з яким М. Іваничук і познайомився навчаючись у Празькому університеті та слухаючи його лекції з фізичної географії. Найбільш тісні дружні відносини серед українських емігрантів мав з професором Степаном Рудницьким, Володимиром і Зінаїдою Стадніковими, Федором Швецем, Мироном Процакевичем, Василем Баб'яком, Василем Буцурою та іншими.

З 1924 р. М. Іваничук працював асистентом у професора С. Рудницького в Українському педагогічному інституті імені М. Драгоманова. А після від'їзду С. Рудницького в 1926 р. до УСРР він і замінив його на посаді викладача географії у цьому інституті.

В СРСР М. Іваничук прибув у 1928 р. з Чехословаччини. При першій зустрічі з професором С. Рудницьким, як згадував сам М. Іваничук, він доручив йому «ознайомитися з станом усієї радянської географії, а працюючи в Інституті географії я познайомився з прекрасними людьми, фундаментальними фахівцями К. Дубняком, С. Кобзей-Сіак, М. Винницькою, Н. Гавриловою, М. Танашевичем та іншими. Вдома у С. Рудницького досить часто збиралися В. Баб'як, В. Буцура, Г. Величко, К. Дубняк, Н. Гаврилова, М. Танашевич. Головним питанням було налагодження роботи Інституту географії та якнайшвидшого складання географічної карти УСРР. Часто збиралися й вдома у М. Процакевича, зокрема В. Буцура, В. Баб'як, К. Дубняк та його дві сестри, одна з яких була дружиною М. Процакевича та інші» [8].

В УНДІГК М. Іваничук працював на посаді наукового співробітника по відділу фізичної географії. Брав активну участь в інститутських експедиціях, а у 1931 році професор Всесоюзного арктичного інституту в Ленінграді Р. Самойлович запрошує його до складу експедиції на Землю Франца-Йосифа, як головного геоморфолога і геолога. Упродовж 1932 – 1933 рр. Михайло Іваничук очолював експедицію на Землю Франца-Йосифа і провів там цілих чотирнадцять місяців. Після повернення написав і видав українською і російською мовами фундаментальну працю «14 місяців на Землі Франца-Йосифа».

З 1934 р. М. Іваничук працює геологом у Діпромiсто, а за сумісництвом професором фізичної географії Харківського університету.

Готувався до експедиції на Північний полюс і до Антарктиди, однак не судилося науковцю реалізувати свої задуми на ниві української науки...

В 1937 р. його було заарештовано за сфабрикованою НКВД справою щодо його приналежності до української націонал-фашистської терористичної організації. Це була колективна справа по якій проходили українці-галичани – 15 осіб, з яких 11 було розстріляно. Вирок було виконано в ніч з 9 на 10 серпня 1937 р.

Згідно резолюції ЦК КП(б)У «Про роботу Українського науково-дослідного інституту географії» (1934 р.) Інститут географії та картографії підлягав структурним змінам в контексті вимог часу – спочатку його було переведено спочатку в склад Харківського, а згодом Київського університету, а у 1937 р. знекровлений попередніми роками терору Український науково-дослідний інститут географії



так картографії припинив своє існування... Перелік самих тільки прізвищ, наукових звань і посад репресованих у 1930-х рр. українських географів змушує нас замислитися над катастрофічними наслідками терору проти української інтелігенції. Однак суть цієї катастрофи та її масштабність полягала не лише в чисельності жертв, а головно в руйнації українського інтелектуального потенціалу. Українська географічна наука і освіта втратила назавжди педагогів і дослідників з дореволюційним досвідом роботи, відбувся своєрідний духовний колапс, коли безслідно зникло покоління, фактично не залишивши спадкоємців та носіїв попередньої культури [9]. Знищили науковців старої генерації, а разом з ними і потужний духовний пласт української нації.

### Література

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі ЦДАВОВ). – Фонд 166. – Оп6/4. – Справа 6247. – Аркуш 42.
2. ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Оп6/4. – Справа 6248. – Аркуш 9.
3. ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Оп6/4. – Справа 6247. – Аркуш 74.
4. ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Оп6/4. – Справа 6247. – Аркуш 87.
5. Доктор географії Г. Величко / за ред. проф. О. Шаблія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 342 с.
6. Шевчук С. М. Професор Кость Дубняк (1890 – 1948): повернення в українську географію / С.М. Шевчук // Історія української географії. – Тернопіль 2011. – Вип. 24. – С. 11 – 17.
7. Професор Володимир Геринович / За ред. проф. О. Шаблія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 366 с.
8. Державний архів Харківської області. – Фонд 6452. – Опис 2. – Справа 2560. – Аркуш 224.
9. Шевчук С. М. Наукова школа Українського науково-дослідного інституту географії та картографії / С. М. Шевчук. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – 270 с.

**Аннотация.** С. Н. Шевчук *Лидеры научной школы Украинского научно-исследовательского института географии и картографии (1927 - 1934 гг.).* В статье освещено состав ведущих ученых Украинского научно-исследовательского института географии и картографии, который действовал в Харькове как научно-исследовательское учреждение в структуре Народного комиссариата образования с 1927 до 1934 года под руководством академика С. Рудницкого. Используя историко-источниковедческий и персоналифицированный подход к анализу жизненного пути носителей научной школы Института, автор стремился дать комплексное представление о ведущих ученых научной школы Украинского научно-исследовательского института географии и картографии. Изучая личные дела сотрудников НКО УССР 1920-х г. и архивные уголовные дела 1930-х г. представлены биографии научных работников Института на основании собственноручно написанных жизнеописаний.

**Ключевые слова:** история украинской географии, научная школа, Украинский научно-исследовательский институт географии и картографии.

**Abstract.** S. Shevchuk *Most of the scientific school of the Ukrainian Research Institute of Geography and Cartography (1927 - 1934).* The article highlights the composition of the leading scientists of the Ukrainian research institute of geography and cartography, who acted in Kharkov as a research institution in the structure of the People's Commissariat of Education from 1927 to 1934 under the leadership of S. Rudnicki. Using historical and source study and a personalized approach to analyzing the way of life of the Institute of research school, the author has tried to give a comprehensive view of the leading scientists of the scientific school of the Ukrainian research institute of geography and cartography. Studying the personal affairs of NCO workers USSR 1920, the archives and criminal cases 1930 - are biographies of scientists of the Institute on the basis of his own written biographies.

**Keywords:** history of ukrainian geography, scientific school, Ukrainian research institute of geography and cartography.

Поступила в редакцию 29.01.2014 г.